

رایانه و فهرست نویسی

بررسی تطبیقی کارآیی نرم افزارهای نوسا، کاوش و
پارس آذرخش از دیدگاه فهرست نویسی
(پایان نامه کارشناسی ارشد)

○ سپین حداد عراقی

○ نویسنده افشین موسوی چلک
○ استاد راهنما: دکتر رحمت الله فتاحی
○ دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال

طی سه دهه اخیر شاهد پیشرفت‌های سریع و همه‌جانبه فن‌آوری رایانه در کشورهای پیشرفته بوده‌ایم و اکثر کتابخانه‌ها در این کشورها مجبّر به نظام‌های رایانه‌ای شده‌اند. در ایران با اینکه نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای در اواخر دهه ۶۰ تولید شده‌اند، اما دهه ۷۰ را نباید در واقع شروع رایانه‌ای کردن کتابخانه‌ها دانست. از آنجا که رایانه دارای توانایی‌هایی از قبیل سرعت، دقت، ظرفیت و انعطاف‌پذیری است، تمایل فهرست‌نویسان نیز به استفاده از آن به تدریج افزایش یافته است.

از رایانه در بخش‌های مختلف کتابخانه از جمله در فرآیند فهرست‌نویسی استفاده می‌شود. رایانه‌ای کردن فهرست‌نویسی هدفی است چون صرفه‌جویی در بودجه یا حداقل کاهش در نرخ هزینه‌ها، اعمال کنترل بهتر، بازدهی مناسب‌تر و سودمندی بیشتر از نظر ذخیره و بازیابی اطلاعات، تبادل داده‌ها، گسترش خدمات اطلاعاتی و افزایش همکارانه بین کتابخانه‌ای را به دنبال دارد. بنابراین، نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای که در فرآیند فهرست‌نویسی به کار می‌روند باید توانایی و قابلیت برآوردن اهداف بالا را داشته باشند.

برای معیار و فهرست‌نویسان کتابخانه‌ها که درصدد رایانه‌ای کردن امور فهرست‌نویسی هستند، آشنایی با ویژگی‌های نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای حائز اهمیت است. برخی از کتابداران و فهرست‌نویسان با نظام‌های رایانه‌ای و نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای آشنایی کامل ندارند. به همین دلیل، در ارائه مشاوره برای تولید نرم‌افزار کتابخانه‌ای چندان موفق نبوده‌اند. از طرف دیگر، برنامه‌نویسان نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، بدون آشنایی با ضوابط فهرست‌نویسی و آشنایی کامل با پایگاه داده‌های کتابشناختی به تولید نرم‌افزار پرداخته‌اند.

با توجه به این مسائل، فهرست‌نویسان هنگام فهرست‌نویسی و ورود اطلاعات در نرم‌افزارها با مشکل

مواجه می‌شوند و نرم‌افزارها جویگویی نیاز کامل آنها نیست. بارها مشاهده شده است که در اجرای امور فهرست‌نویسی رایانه‌ای در مراحل ورود اطلاعات، داده‌آرایی و آرایش داده‌ها، جستجو و انتقال اطلاعات از پایگاه‌های کتابشناختی دیگر از جمله CD MARC نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای موجود در ایران نتوانسته‌اند خواسته فهرست‌نویسان را در ثبت و ارائه دقیق اطلاعات کتابشناختی کتابها برآورده سازند. غالباً مشاهده می‌شود که فهرست‌نویسان از نحوه کار با نرم‌افزارهای داخلی راضی نیستند و آنها را دچار کاستی‌های گوناگون می‌یابند که در مجموع فرآیند فهرست‌نویسی را کند می‌کند.

در این پژوهش که از روش پیمایشی استفاده شده است، نرم‌افزار کتابخانه‌ای نوسا (نسخه ۷/۲)، کاوش (نسخه ۲/۵) و پارس آذرخش (نسخه ۶/۲) از دیدگاه فهرست‌نویسی (ورود اطلاعات، داده‌آرایی و آرایش داده‌ها، جستجو در فهرستها و انتقال اطلاعات از CD-MARC) مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند.

پژوهشگر، تحقیق حاضر را در پنج فصل تنظیم کرده است:

فصل اول: به معرفی پژوهش پرداخته است.

فصل دوم: شامل کلیاتی درباره فهرست‌نویسی رایانه‌ای، تاریخچه فهرست‌نویسی رایانه‌ای در جهان، نسل‌های فهرست‌نویسی رایانه‌ای، استانداردهای فهرست‌نویسی رایانه‌ای و تاریخچه فهرست‌نویسی رایانه‌ای در ایران است.

فصل سوم: مهمترین و مفصلترین بخش تحقیق به شمار می‌رود که درباره شاخصهای ارزیابی نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای است که در آن به قابلیت‌ها و شاخصهای نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای در چند زمینه به شرح ذیل اشاره شده است.

- شاخصهای نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای در ورود اطلاعات رکوردهای کتابشناختی: در این بخش به روشهای

ورود اطلاعات، کامل بودن اطلاعات کتابشناختی، ساختار فیلدها در نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای جهت اجرای فرآیند فهرست‌نویسی اشاره شده است. در مجموع ۶۷ شاخص برای ارزیابی نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای در قسمت ورود اطلاعات ارائه شده است.

شاخصهای نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای در قسمت داده‌آرایی و آرایش داده‌ها: در این قسمت قواعد برگه‌آرایی رایانه‌ای، روشهای برگه‌آرایی در نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای و مشکلات رساله‌نویس فارسی در ذخیره و بازیابی اطلاعات مورد بررسی قرار گرفته است. در پایان این بخش شاخصها و معیارهای ارزیابی نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای در قسمت داده‌آرایی (فارسی و لاتین) ارائه شده است که در مجموع ۱۳ معیار برای این قسمت در نظر گرفته شده است.

- شاخصها و معیارهای نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای در قسمت جستجو در فهرستها: در این قسمت ضمن اشاره به اهمیت جستجو در فهرستهای رایانه‌ای، به روشهای جستجو در فهرستها اشاره شده است. سپس به قابلیت نرم‌افزار در قسمت جستجو در فهرستها پرداخته شده و با آوردن مثال به این مطالب استناد بخشیده است. در مجموع، محقق برای ارزیابی نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای از جهت جستجو در فهرستهای رایانه‌ای ۴۷ معیار ارائه کرده است.

رایانه‌ای کردن فهرست‌نویسی هدفهایی چون صرفه‌جویی در بودجه یا حداقل کاهش در نرخ هزینه‌ها، اعمال کنترل بهتر، بازدهی مناسب‌تر و سودمندی بیشتر از نظر ذخیره و بازیابی اطلاعات، تبادل داده‌ها، گسترش خدمات اطلاعاتی و افزایش همکاری‌های بین کتابخانه‌ای را به دنبال دارد

نتیجه عمده پژوهش حاضر شناسایی اصول و شاخصه‌هایی است که توجه طراحان نرم‌افزار به آنها و پیاده کردن آنها در هر محیطی (اعم از داس و ویندوز) می‌تواند بر کیفیت و در نتیجه بر میزان مفید بودن فهرست‌های رایانه‌ای از لحاظ ورود اطلاعات، آراشی داده‌ها، جستجو و بازیابی و انتقال اطلاعات از پایگاه‌های کتابشناختی دیگر بیفزاید

است که بنا به دلایلی محقق در نتایج تحقیق از آوردن نام نرم‌افزار خودداری کرده است). این نتایج عبارتند از:

- در قسمت ورود اطلاعات، از مجموع ۶۷ شاخص، نرم‌افزار «الف» با ۵۸ مورد (۸۶/۵٪)، نرم‌افزار «ج» با ۳۷ مورد (۵۵/۱٪) و نرم‌افزار «ب» با ۳۳ مورد (۴۹/۲٪) امتیاز کسب کرده‌اند.

- در ارزیابی انجام گرفته در قسمت داده‌آرایی و آرایش داده‌ها، از مجموع ۱۳ شاخص ارائه شده، نرم‌افزار «ج» با ۱۳ مورد (۱۰۰٪)، نرم‌افزار «الف» با ۱۰ مورد (۷۶٪) و نرم‌افزار «ب» با ۵ مورد (۳۸٪) امتیاز کسب کرده‌اند.

- در ارزیابی نرم‌افزارهای مورد بررسی در این تحقیق از لحاظ امکانات جستجو در فهرست‌های رایانه‌ای، از مجموع ۳۷ شاخص ارائه شده، نرم‌افزار «الف» ۲۲ مورد (۵۹/۴٪)، نرم‌افزار «ج» ۴۰ مورد (۱۰۸/۱٪) و نرم‌افزار «ب» ۲۶ مورد (۷۰/۳٪) از امکانات جستجو را در خود دارند.

- در ارزیابی نرم‌افزارهای مورد بررسی از لحاظ انتقال اطلاعات از CD - MARC از مجموع ۵۷ شاخص ارائه شده، نرم‌افزار «ج» ۴۰ مورد (۷۰٪)، نرم‌افزار «ب» ۲۳ مورد (۴۰/۳٪) و نرم‌افزار «الف» ۱۳ مورد (۲۲/۸٪) از قبله‌ها را به صورت صحیح منتقل می‌کنند.

- در پایان فصل پنجم، محقق پیشنهادهایی ارائه می‌کند که عبارتند از:

- برنامه‌نویسان نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای به فرمت‌های استاندارد ذخیره و تبادل اطلاعات داده‌های کتابشناختی نظیر مارک و به‌خصوص یونی مارک توجه کنند.

- برنامه‌نویسان نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای باید سعی کنند برچسب‌های برنامه خودشان را با برچسب‌های مارک مشابه کنند.

- دست‌اندرکاران تهیه هارک ایران، هر چه زودتر مارک مورد نظر را تهیه کنند و در اختیار برنامه‌نویسان نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای قرار دهند.

- برنامه‌نویسان نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای به جزئیات قواعد فهرست‌نویسی انگلوساکسون توجه بیشتر نمایند تا نرم‌افزار آنها در زمینه فهرست‌نویسی رایانه‌ای کارایی بیشتری داشته باشد.

- مدیران و فهرست‌نویسان برای انتخاب و خرید نرم‌افزار مطلوب به این معیارها توجه نمایند تا نرم‌افزار مناسب خود را انتخاب کنند.

- محققان دانشجویان کنش‌داری نرم‌افزارهای دیگر را با استفاده از این معیارها ارزیابی کنند تا کارایی آنها مشخص شود.

برای نایب‌قابلیت‌های نرم‌افزارهایی که از آنها به منزله شاخص و معیار ارزیابی استفاده شده است، محقق اقدام به ترجمه بخشی از دستنامه UNIMARC کرده که در بیوست این پژوهش آورده شده است.

این پژوهش در مجموع دارای نکاتی مثبت به شرح ذیل است:

- نتیجه عمده پژوهش حاضر شناسایی اصول و شاخصه‌هایی است که توجه طراحان نرم‌افزار به آنها و پیاده کردن آنها در هر محیطی (اعم از داس و ویندوز) می‌تواند بر کیفیت و در نتیجه بر میزان مفید بودن فهرست‌های رایانه‌ای از لحاظ ورود اطلاعات، آرایش داده‌ها، جستجو و بازیابی و انتقال اطلاعات از پایگاه‌های کتابشناختی دیگر بیفزاید.

- زمینه ارزیابی و ارتقای نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای در فهرست‌های رایانه‌ای مورد شناسایی قرار گرفته است، این زمینه‌ها و معیارهای مربوطه سیاهه‌ای را برای شکل می‌دهد.

- متخصصان نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای می‌توانند از این سیاهه‌ای و روش طراحی نرم‌افزار استفاده کنند.

- کتابداران و فهرست‌نویسان می‌توانند از آن برای ارزیابی نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای از دیدگاه فهرست‌نویسی استفاده کنند و توصیه‌هایی به طراحان نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای برای متحول کردن کار خود داشته باشند.

- معیارهای ارائه شده در این تحقیق برای ارزیابی نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای از دیدگاه فهرست‌نویسی از اعتبار مناسبی برخوردار است، در تدوین معیارهای ارزیابی تلاش شده است تا این معیارها بر اصول و کارکردهای مورد بحث استوار باشد.

- مشکلات انتقال اطلاعات رکوردهای کتابشناختی از CD - MARC به نرم‌افزارهای ایرانی: در این بخش، محقق به مشکلاتی از قبیل عدم انتقال کامل یک فیلد جابه‌جایی اطلاعات فیلدها، عدم شناسایی و تفکیک سرعنوانهای موضوعی، عدم آشنایی و تفکیک رده‌بندیها در انتقال اطلاعات از CD - MARC اشاره می‌کند.

فصل چهارم: در این فصل به بررسی‌های تحقیق براساس داده‌های به‌دست آمده پاسخ داده شده است و در ابتدا به ارائه بررسی و سپس به تجزیه و تحلیل داده‌ها براساس بررسی‌های پژوهش پرداخته شده است. شیوه محاسبه امتیاز که محقق در نظر گرفته بدین صورت است که برای هر نرم‌افزاری که قابلیت مورد نظر در فصل سوم را داشته باشد در ستون مربوط به آن قابلیت‌ها نشانه به‌علاوه (+) گذاشته شده است. در نهایت، مجموع امتیازها (قابلیت‌ها) نسبت به کل و به درصد بیان شده است. مجموع امتیازات کسب شده برای هر نرم‌افزار در هر قسمت، همخوانی آن نرم‌افزار را با معیارهای تعیین‌شده نشان می‌دهد. نتایج هر قسمت به‌صورت جدول و نمودار نشان داده شده است.

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهاد است. در این فصل براساس یافته‌های به‌دست آمده و با توجه به هدفهای پژوهش نتایج تحقیق ارائه شده است (البته شایان ذکر